

Soriški narečni govor/ Zarzer(ische) Mundart (nem.)

Nastanek in razvoj govora v sklopu preučevanja naselitvene slike nekdanjih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v bližnji okolici

Izvleček

Članek predstavlja študijo o soriškem narečnem govoru, ki se je razvil in do današnjih dni ohranil na območju zgornjega dela Selške doline. Z namenom določanja in umestitve tematike v širši kontekst prispevek sistematično pregleda in ovrednoti do sedaj znano relevantno literaturo ter arhivske vire, na podlagi katerih opredeli, kako se je nekdanji puštriški govor iz okolice Innichena zanesel v Sorico in okolico, kjer se je v stoletjih razvijal in oblikoval v samostojni narečni govor, imenovan soriško narečje (nem. Zarzer Mundart). Preko naselitve in razvoja soriškega narečnega govora članek identificira in pokaže tudi na razvoj še nekaterih drugih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v njeni bližnji okolici.

Ključne besede: *zgornji del Selške doline, soriški narečni govor, soriško narečje, nemška govorna območja na Škofjeloškem, Innichen, Altpustertaler Gut, južnobavarska skupina, Zarz, Zarzer Mundart.*

Abstract

Sorica dialect / Zarzer(ische) Mundart (German)

The origin and development of speech as part of a study of the settlement of former German-speaking areas in and around Škofja Loka

The article presents a study of the Sorica dialect, which was developed and has been preserved to this day in the area of the upper part of the Selca valley. In order to define and place the topic in a broader context, the paper systematically reviews and evaluates the relevant literature and archival sources known so far, on the basis of which it defines how the former 'Puštra' speech from the Innichen area was brought to Sorica and its surroundings, formed into an independent dialect called the Sorica dialect (German: Zarzer Mundart). Through settlement and the development of the Sorica dialect, the article also identifies and highlights the development of some other

German-speaking areas in the Škofja Loka region and its immediate surroundings.
Key words: *upper part of Sorica valley, Sorica dialectic speech, Sorica dialect, German-speaking region of Škofja Loka, Innichen, Altpustertaler Gut, southern Bavarian group, Zarz, Zarzer Mundart.*

Uvod

Soriški narečni govor se je na ozemlju zgornjega dela Selške doline razvil kot posledica naselitve Tirolcev na območje Sorice in podratitovških vasi ob koncu 13. stoletja in se v obliki tako imenovane *dajnarske govorice* oziroma *drfaške šprahe* na tem območju govori še danes.

Članek nam prek zgodovinskega poznavanja razvoja ob pomoči raziskav dose-danjih raziskovalcev podrobneje predstavi nastanek in razvoj govora, hkrati pa odstira tudi znanje o nastanku in razvoju sorodnih nemških jezikovnih otokov na Škofjeloškem, natančneje na območju nekdanje bavarske in koroške župe ter na območjih Ruta in Nemškega Rovta v sosednji Baški grapi ter Bohinjski dolini.

Zgodovina poselitve in geografske značilnosti

Predel, kjer se strma pobočja južnih območij Julijskih Alp postopoma spuščajo v predalpsko hribovje, ki ga zamejujeta reki Selška in Poljanska Sora s pritoki, ter predel širše ljubljanske kotline, imenovan Soriško polje, danes tvorijo geografsko in upravno ter teritorialno enotno škofjeloško območje.

Arheološka slika območja nam s pomočjo večjega števila raziskanih najdišč prikazuje, da je bil tukajšnji teritorij naseljen že v prazgodovini, saj se na območju pojavlja večje število manjših utrjenih višinskih naselbin, kot so Štalca,¹ Puštal nad Trnjem² in Krempelnov hrib.³ Kasneje, v času rimskega obdobja pa na območju nastajajo tudi posamezne podeželske vile (lat. *villa rustica*).⁴ Tovrstna kontinuiteta naselitve se ohranja vse do zgodnjega srednjeveškega obdobja, kar je vidno v darilni listini nemškega cesarja Ottona II. v darovnici freisinškemu škofu Abrahamu 30. junija 973, ki opredeli naselja Selca, Stara Loka, Žabnica in Suha, ki so nastala na območju predhodnih naselitev.⁵ Ker so zemljiški gospodje, freisinški škofje z Bavarskega, ozemlje upravno-teritorialno vodili vse do leta 1803, do sekularizacije oziroma odvzema cerkvene posesti, lahko za omenjeno obdobje dokaj jasno rekonstruiramo nekatere aspekte družbenega življenja tu živečega prebivalstva.

1 Markelj, Arheološka podoba, str. 195–207; Bogataj, Štalca, str. 185–194.

2 Štukl, Poznoantični depo, str. 415–427.

3 Pleterski, Krempelnov hrib, str. 114.

4 Brank, Villa rustica, str. 71–73.

5 Markelj, Višinska kolonizacija, str. 13–15.

Freisinški škofje kot fevdalni lastniki so zaradi redke naseljenosti začeli z naseljevanjem oziroma kolonizacijo območja. Naseljenci so prihajali iz njihovih matičnih in razširjenih posesti, ki so jih škofje imeli v lasti na območju Bavarske, avstrijske Koroške ter Tirolske. Iz prvega protourbarja (1166) izvemo, da so fevdalni gospodje najprej začeli z naseljevanjem najdonosnejšega ravninskega ozemlja na zahodnem delu Soriškega polja, kamor so sprva naselili Bavarce. Sledilo je naseljevanje v spodnji del Selške in Poljanske doline ter na nižje ležeča hribovita območja. Težje dostopna območja, oddaljena od naselbinskih jeder, in predvsem višinska območja so bila naseljena najkasneje. Pod tovrstno območje štejemo tudi ozemlje zgornjega dela Selške doline, ki je bilo naseljeno konec 13. stoletja.⁶

Sprva so hube oziroma kmetije nastajale na ozemlju Spodnje in Zgornje Sorice ter Spodnjih Danj, z novimi naselitvami in notranjim širjenjem prebivalstva pa so nastajale še preostale podgorske vasi in zaselki: Zgornje Danje, Trojar, Zabrd, Torka, Ravne, Michtal/Stuben/Zali Log in Prtovč, kar nam prikazujejo najstarejši ohranjeni freisinški urbarji iz let 1291, 1318 in 1492.

Primarna naselitvena območja so bila tako Zgornja in Spodnja Sorica ter kasneje Spodnje Danje, ki so predstavljala jedrna območja večjega teritorija soriške župe, kjer je bilo v teku stoletij, kot tudi še v današnjem času, zaznati največje število prebivalcev.

Vasi so glede na analizo posestne in populacijske strukture le počasi rasle, saj so se primarne kmetije ohranjale, poleg njih pa se postopoma v manjši meri pojavljajo še polovične in tretjinske kmetije ter posamezne kajže. Rast prebivalstva je bila konstantna, pri čemer so se viški populacije (potomci primarnih najemnikov) v večji meri preseljevali na bližnja območja Podlonka, Davče, Podporezna in Zalega Loga ter kasneje z razvojem fužinarstva tudi na območje Železnikov. Izven meja Selške doline so se prebivalci naseljevali tudi na ozemlje Nemškega Rovta ter na področje Petrovega Brda in Podbrda. Na podlagi analize najstarejših ohranjenih krstnih matičnih knjig za širšo župnijo Sorica med letoma 1655 in 1717 zaznamo tudi gibanje prebivalstva oziroma priseljevanje prebivalcev v soriško župo iz okoliških ozemelj, predvsem iz smeri Cerknega in zahodnega dela Poljanske doline preko Davče ter Podporezna.⁷

Tukajšnji prebivalci so dolgo časa ohranjali stik s svojo matično domovino v zgornjem delu Pustriške doline; vsako leto so romali v štifno oziroma samostanko cerkev v Innichen, kjer so darovali veliko voščeno svečo in tako imenovan »hroščev« denarni odpustek *Käfergeld*, da se je brala maša s priprošnjo za zaščito njihovih polj pred žuželniki/hrošči.

Na podlagi različnih raziskav in ohranjenih podatkovnih sklopov lahko sklepamo, da so prebivalci pod Ratitovcem v teku stoletij naselitve predstavljali homogeno enoto in v večji meri ohranjali svojo kulturno identiteto in izročilo predni-

6 Urbar iz leta 1291 prikazuje 20 hub na širšem ozemlju Sorice oziroma tako imenovane soriške župe (lat. *Officium Zaeuvritz*). Markelj, *Višinska kolonizacija*, str. 320.

7 Markelj, *Višinska kolonizacija*, str. 306.

kov, kamor prištevamo tudi specifičen govor, ki se je tukaj razvil in ohranjal iz roda v rod.

Poimenovanje in umestitev narečnega govora v širši jezikovni kontekst

S pomočjo kronološke analize ohranjenih zapisov in virov, predvsem nemških raziskovalcev, ki so do sedaj narečni govor večinsko raziskovali, lahko na podlagi reprezentativnejših študij in monografskih del (gl. poglavje Analiza virov prve omembe ...) vidimo, da se je za poimenovanje tukajšnjega govora v največji meri uporabljala besedna zveza soriško narečje (nem. *Zarzer Mundart* oziroma *die Mundart von Zarz*), kar izhaja iz nemške besede *Mundart* (dialekt oziroma narečje). Iz omenjenega konteksta prav tako izhaja poimenovanje soriški jezik (nem. *Zarzerische Sprache*), ki pa se uporablja skupaj v navezavi s pogovornim geografskim terminom za narečni govor (nem. *Zarzer* oziroma *Zarzerisch*), pri čemer se omenjeni termin izgovarja kot nem. *Tsarzerich*, kar izhaja iz poimenovanja Sorice, ki se v narečnem govoru naziva *Tsare*.

Jezikovno gledano soriški narečni govor sodi v skupino germanskih jezikov, pri čemer po podobnosti posameznih besed in besednih zvez spada v njeno ožjo enoto oziroma v tako imenovano južnobavarsko narečno skupino⁸ (nem. *Südbairisches Sprachgebiet*), ki je značilna za območje današnje avstrijske tirolske in italijanske južne tirolske pokrajine ter avstrijske Koroške in Zgornje Štajerske. Hammarström navaja, da se je zaradi geografije terena na alpskih področjih znotraj te jezikovne skupine ohranilo še veliko število elementov, ki izhajajo iz starejše oblike nemščine, natančneje srednje visoke nemščine (nem. *Mittelhochdeutsch*), ki je bila v rabi od začetka 11. pa do konca 14. stoletja oziroma natančneje, od okrog leta 1050 do leta 1350.⁹ Zgodovinsko so bili v sklop južnobavarske narečne skupine vključeni tudi govori, ki so se razvili na območju nekdanje kranjske dežele, kamor poleg današnjega jezikovnega območja Sorice prištevamo še jezikovno območje Kočevja ter Ruta in še nekaj drugih območij, kjer pa se narečni govor do danes ni ohranil.

Nadalje nam primerjava posameznih besed, besednih zvez in stavčnih struktur pokaže, da velika večina besed, ki so jih ljudje uporabljali za komunikacijo, izhaja iz prostora zgornjega dela Pustriške doline, pri čemer se besede in besedne zveze v večini prepoznavajo kot sorodni del starega pustriškega narečja, nemško imenovanega *Altpustertaler Gut*. To kaže, da so bile te besede oziroma besedne zveze na področje Sorice vnesene najprej, najverjetneje ob naselitvi, pri čemer pa se zaradi geografske izoliranosti tukajšnjega območja kasneje niso v večji meri spreminjale ter so se v tukajšnjem govoru v večji meri tudi ohranile

8 Hammarström in soavtorji, South Bavarian, str. 55–77.

9 Pfeifer, Die mittelhochdeutschen, str. 20–36.

v nespremenjeni obliki. Kranzmayer in Lessiak (1983) navajata, da iz naključno izbranega vzorca lahko eno tretjino besed enačimo neposredno s pustriškim območjem oziroma s besedami, ki so slične tistim iz širše južnobavarske jezikovne skupine. Velik del besed in besednih zvez so prepoznane kot tvorjenke iz prvotnega pustriškega narečja oziroma širše južnobavarske jezikovne skupine, manjši delež besed pa kot tvorjenke iz slovenščine, ki so kasneje začele graditi in spreminjati prvotno sestavo soriškega narečnega govora.

Zaradi večjega števila določenih posebnosti, ki jih je mogoče opaziti tako na področju fonetike, tvorjenja stavkov, različnih glagolskih oblik ter drugih posebnosti, ki odstopajo od današnje standardne nemščine (nem. *Hochdeutsch*) ter njenih narečnih govorov, ter ob dejstvu, da je tukajšnji govor v teku stoletij naselitve in po njej predstavljal osnovno sredstvo za sporazumevanje med prebivalci v zgornjem delu Selške doline, za katerega je bila kasneje izdelana tudi gramatična podlaga, lahko v luči definicije termina »jezik« po SSKJ, ki navaja, da je jezik *»sistem izraznih sredstev za govorno in pisno sporazumevanje«*,¹⁰ soriški govor, ki se je razvil v Sorici in okolici, poimenujemo tudi kot soriški jezik. Z vidika preučevanja jezika v širšem kontekstu germanskih jezikov, kamor se lingvistično tudi uvršča, se je do sedaj v največji meri uporabljalo poimenovanje narečni govor oziroma s tujko dialekt, saj definicija termina narečje (dialekt) narekuje, da je to *»... od knjižnega jezika različen jezikovni sistem, v katerem se govori na delu širšega jezikovnega ozemlja«*.¹¹

Poimenovanje narečje oziroma narečni govor je z vidika dosedanjih jezikoslovcev in raziskovalcev jezika tudi najbolj pogosto uporabljeno in s strokovnega vidika najverjetneje tudi najbolj pravilno, pri čemer pa zaradi posameznih specifik in razvoja ni napačno navajanje, da gre tudi v tem primeru do določene mere za samostojen jezik.

Analiza virov prve omembe in dosedANJI raziskovalci

Soriško narečje se je tako zaradi srednjeveške naselitve ter z njo povezanega specifičnega zgodovinskega razvoja in geografskega položaja na težko prehodnih pobočjih predalpske doline z malo zunanjimi vplivi ohranilo znotraj tako imenovanega jezikovnega otoka, ki je predstavljal posebno kulturno območje znotraj večjega teritorija.

Podroben pregled in analiza do sedaj znanih zgodovinskih virov tako prvo neposredno omembo govora prepozna v notici ljubljanskega škofa Hrena, datirani v leto 1609, ter v njej zapis, ki se nanaša na leto 1283. Omenjena notica navaja, da je v letu 1283 freisinški škof Emiho, lastnik ozemelj v Pustriški dolini, dal v bližino Loke v okolico Sorice ustanoviti naselja (vasi), kjer še danes opravljajo

¹⁰ Definicija termina jezik po SSKJ.

¹¹ Definicija termina dialekt po SSKJ.

delo nemško govoreči prebivalci.¹² Omenjena notica je tako prvi posredni dokaz o obstoju germanskega govora, ki so ga govorili prebivalci v zgornjem delu Selške doline. Pri tem podrobnejša interpretacija notice dopušča možnost razmisleka, da so ljudje omenjeni govor večinsko uporabljali kot sredstvo za sporazumevanje. Na podlagi poudarka je mogoče sklepati, da gre v omenjenem primeru za germanski govor.

Nadaljnje govor leta 1689 v delu *Slava vojvodine Kranjske* omenja tudi Valvasor,¹³ neposredno pa obstoj potrjujejo še ohranjeni viri in listine ter ledinska poimenovanja (imena) okolice, ki se ob koncu 18. in v začetku 19. stol. pojavljajo v prvih katastrih, elaboratih in mapnih delih jožefinske vojaške karte in Franciscejskega katastra ter nadalje v ohranjenih Reambulančnih katastrih, ki jasno kažejo na jezikovne posebnosti, ki so obstajale na teritoriju in so se ločile od okolice.

V največji meri pa tukajšnji govor za raziskovalce, predvsem iz avstrijskih dežel, postane zanimiv ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Iz omenjenega obdobja imamo danes ohranjenih večje število krajših zapisov (povzemanj, opisovanj), vezanih na nekdanji govor. V tem kontekstu tako kronološko prvo omembo najdemo v delu *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* iz leta 1856, kjer je v razdelku *Beiträge zur Topologie und Geschichte von Lack* omenjen tudi soriški narečni govor.¹⁴ Omembo nadalje zasledimo v delu o Kočevarjih (nem. *Gotschee*) iz leta 1861.¹⁵ Govor omenja tudi Czoernig v *Die deutsche Sprachinsel Zarz in Krain* iz leta 1876 ter v širši študiji iz leta 1889 o nekdanjih nemških jezikovnih otokih, ki poudarek nameni tudi obstoju soriškega narečnega govora.¹⁶ Leta 1886 je soriški govor omenjen v monografiji *Die deutsche Sprachinseln in Oesterreich*.¹⁷ V knjigi *Die tirolische Mundart* se leta 1903 omenja navezava soriškega narečja na širše narečje Pustriške doline.¹⁸ Leta 1905 Lessiak izda prvi obsežnejši pregled o nemških jezikovnih otokih Sorica in Rut (nem. *Die deutsche Sprachinsel Zarz-Deutschruth an der krainisch-küstenländischen Grenze*), nekaj let za tem (1914) pa še pregled jezikovnih otokov Bladen in Zahre v

12 Latinski tekst v omenjeni notici ljubljanskega škofa Hrena se glasi: »Anno 1283 *Emicho, Episcopus Frisingensis, traduxit colonias, ex valle Pustertal, in viciniam Locopolis, et ibi constituit pagos Feuchting et Zayrn, ubi adhuc hodie germanicam linguam callent Coloni.*« Povzeto po Blaznik, *Kolonizacija*, str. 43.

13 Valvasor v odstavku, začenši z »Von 400 Jahren; seynd Teutsche Völker hereingekommen / Welche man / in diese Dörffer / zu Feuchting und Zayer gesetzt. Nachmalls ...«, omenja prisotnost nemškega govora na ozemlju Selške doline in Bitenji; Geyer, *Zur Sprache der Sprachinseln Zarz*, str. 63.

14 Jellouschek, *Beiträge*, str. 47.

15 Elze, *Gotsche*, str. 1–2, 39–40.

16 Czoernig von Czernhausen, *Die deutsche Sprachinsel*, str. 163–176; Czoernig von Czernhausen, *Die deutsche Sprachinseln im Süden*, str. 15–16.

17 Gehre, *Die deutsche Sprachinseln*, str. 47–48.

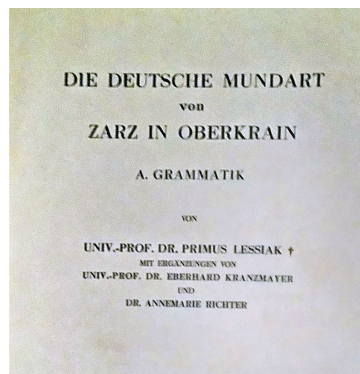
18 Schatz, *Die tirolische Mundart*, str. 1–94.

Furlaniji.¹⁹ Ta govor je omenjen še v delih: *Die sprachlichen Verhältnisse in Krain* (1909),²⁰ *Deutschruth* (1913)²¹ in *Die Sprachaltertümer in den Mundarten der Tiroler Hochtäler* iz leta 1960.²²

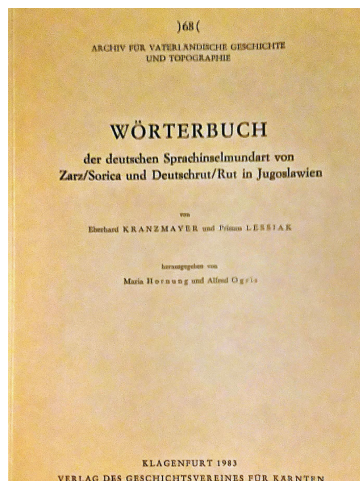
Večje središče za preučevanje nemških jezikovnih otokov predstavlja Univerza v Celovcu. Njeni raziskovalci so pogosto prihajali v vasi zgornjega dela Selške doline, predvsem v Sorico in Danje, z namenom, da jezik evidentirajo in ga v lokalnem okolju preučujejo.

Tovrstne strokovne študijske ekskurzije sta v največji meri organizirala in izvajala Eberhard Kranzmayer in Primus Lessiak, ki sta vse od konca 19. stol. v poletnih mesecih skupaj s svojimi študenti prihajala v te kraje, kjer so spremljali in zapisovali interakcijo ljudi v soriškem govoru ter posamezne prebivalce tudi podrobneje intervjuvali.²³ Omenjena raziskovalca sta tako prva, ki sta jezik strokovno analizirala in popisala ter sta tudi v največji meri zaslužna, da se je osnova jezika v pisni obliki ohranila vse do danes.

Izdala sta dve monumentalni deli, in sicer je leta 1944 izšla *Gramatika soriškega narečja* (nem. *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*), v letu 1983 pa *Slovar soriškega in rutarskega narečja* (nem. *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*),²⁴ ki predstavljata osnovo za razumevanje govora in njegovih jezikovnih posebnosti.

Naslovnica *Gramatike soriškega narečja*. (vir: Miha Markelj)

Naslovnica *Slovarja soriškega in rutarskega narečnega govora*. (vir: Miha Markelj)

19 Lessiak, Die deutsche Sprachinsel Zarz, str. 176; Lessiak, Zwei deutsche Sprachinseln, str. 132–137.

20 Wutte, Die sprachlichen Verhältnisse, str. 12–22.

21 Kostial, Deutschruth, str. 88–92.

22 Kranzmayer, Die Sprachaltertümer, str. 160–192.

23 Po Vovk, Karnijske Alpe, je bila Lessiak Sorica zelo pri srcu in jo je opisal kot eno najlepših planinskih vasi v Sloveniji, kamor je z veseljem zahajal več kot 40 let z namenom preučevanje tukajšnjega narečnega govora. Za natančnejšo biografijo Lessiaka gl.: Samide, Slovenski doktorji, str. 141–147.

24 Ker sta Eberhard Kranzmayer (1897–1972) in Primus Lessiak (1878–1973) preminula, preden bi uspela slovar objaviti, sta na podlagi ohranjenih zapiskov to storila in v njunem imenu leta 1983 izdala Marija Horning in Alfred Ogris.

Njune temeljne raziskave soriškega narečnega govora so kasneje povzemali ter nadgradili še drugi raziskovalci: Schwarz (1952),²⁵ Brednih (1966),²⁶ Pohl (1993, 1997, 2005, 2009 in 2018),²⁷ Škofič (2007),²⁸ Bergmann (2009),²⁹ Geyer (2014)³⁰ ter Markelj, Jensterle in Hoffman (2020).³¹ Posredno so v svojih delih narečni govor omenjali še Blaznik (1928),³² Kühebacher (1958),³³ Vovk (1962),³⁴ Tschinkel (1973/1976),³⁵ Baum (1981),³⁶ Naglič (1991)³⁷, Hornung (1991),³⁸ Kejžar (2013),³⁹ in Marin (2015).⁴⁰ Posnetki jezika so ohranjeni tudi v Fonogramskem arhivu Avstrijske akademije znanosti in umetnosti na Dunaju.⁴¹

Razvoj soriškega narečnega govora

Med najpomembnejše vire, na podlagi katerih lahko gradimo razvoj govora, sodijo tako imenovani primarni zapisi govora oziroma nemško *Sprachproben*, ki sta jih jezikoslovca Kranzmayer in Lessiak zbirala in zapisovala med obiskovanjem krajev pod Ratitovcem ter jih objavila v delu *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrein. A. Grammatik*. Večina prebivalcev v tistem času je bila nepismenih, zato se je govor ohranjal zgolj prek ustnega izročila, primarni zapisi govora pa so omogočili njegovo analizo.

Raziskovalca sta na podlagi jezikovne in fonetične analize zapisov na začetku 20. stoletja v govoru zaznala tudi že tri med seboj specifične a sorodne oblike prvotnega soriškega narečnega govora. S pomočjo dveh informatork – lokalnih prebivalk – in sicer 73-letne Johanne Pfeifer iz Sorice (glej sliko: Primarni zapis govora) in 55-letne Gertrude (Jere) Jensterle iz Spodnjih Danj in njunih pričevanj

25 Schwarz, *Die letzte deutsche Mundart*, str. 34–43.

26 Brednich, *Deutsche Volksdichtung*, str. 109–125.

27 Pohl, *Deutsch-Slowenische Kontakte in Kärnten*, 1993, str. 651–664; Pohl, *Slowenisch-deutscher Sprachkontakt in Krain*, 1997, str. 315–322; Pohl, *Österreich, 1797–1812*; Pohl, *Sprachen und Sprachinseln*, 2005, str. 3–4, 91–100; Pohl, *Sprachkontakt in Kärnten*, 2009, str. 117–132; Pohl, *Slowenisch-deutscher Sprachkontakt gezeigt an der Sprachinsel Zarz*, 2018, str. 1–8.

28 Škofič, *Slovensko-nemški stik*, str. 389–399.

29 Bergmann, *Randstücke*, str. 83–100.

30 Geyer, *Zur Sprachentwicklung der im Mittelalter*, str. 111–120.

31 Markelj, Jensterle, Hoffman, *Nekdanje soriško narečje*, str. 181–197.

32 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 1–112.

33 Kühebacher, *Dialektgeographie*, str. 1–241.

34 Vovk, *Karnijske Alpe*, str. 487–496.

35 Tschinkel, *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*, str. 1–538.

36 Baum, *Deutsche und Slowenen in Krain*, str. 5–151.

37 Naglič, *Zakaj ni več*, str. 5–6.

38 Hornung, *Die von Osttirol und Oberkärnten aus besiedelten*, str. 157–172.

39 Kejžar, *Atlas*, str. 1–120.

40 Marin, *Hišna imena*, str. 1–64.

41 Bergman, *Slovensko v Slovarju bavorskih narečij*, str. 81–103.

Probe 2. Der verlorene Sohn, erzählt von Joh. Pfeifer, 73 Jahre alt, geborene Zarzerin, aufgenommen im Herbst 1918 in Zarz von Univ.-Prof. P. Lessiak und von E. Kranzmayer, Absolv. einer höheren Schule; die abgedruckte Umschrift nach den Aufzeichnungen Kranzmayers. Lautlich genau so und textlich mit geringfügigen Änderungen gesprochen und aufgezeichnet von P. Lessiak auf die Schallplatten 2920—2923 des Phonogrammarchivs der Akademie der Wissenschaften in Wien.

I. Phonetische Umschrift:

1. *a gewiŕr mēndiŕ et gehet tsweān žine. 2. dr jūngore tswiŕn in et gūiŕn me vqutr: 'fōutr, gib mēar s tōal baz mēar gehēart!' 3. n dr et tse-tōal s vrmeigniŕ. 4. n a wēanŕlx tpege nqudāime t tr jūngare žūn pekālōpt qltes tsēnōndr nt etar ze im-bāetes lōnt pegāibm. 5. an etar vrproux t šāen vrmeigniŕ matn ōrigg lāibm. 6a. nqudāime wenur et qls vrproux t, iŕt pe-šlēan en dāimežāibm lōnte groāŕ hūmr. 6. ēr t ōūngge- hēift groāsa nōat tse lūedān, niŕt ōr gegēan ant ketrāiln an dēoneŕt pān am-pāor držābm žāete. 7. dēr t n ge-šjkt af žāen hōabe de-žwāen tse hialān. 8. ēr t gežēllaet šāem-pāox tse vollar matn

II. Volkstümliche Umschrift: *

1. A gewisr Mendisch et gehett zwean Zine. 2. Dr Jingare zwischn in-n et gāihn me Voutr: Voutr! gibb miars Toal was miar geheart! 3. 'N dr et zetoalt s Vrmeignisch. 4. 'N a weankch Touge nou-dāime t dr Jingare Zun pekchlaubt olles zenondr n et ar ze in baites Lont pegāibm. 5. En et ar vrproucht žain Vermeignisch matn orign Lāibm. 6a. Noudāime, wenar et olls vrproucht, ischt peschtean in dāimežābm Lonte groaŕr Hummr! 6. Er t oungehejft groaŕa Noat ze laidan, n ischt ar gegean ent geträitn en Dianescht pan an Paur držābm Zaitte. 7. Der t n geschikcht af žain Huabe de Zwain ze hiatan. 8. Er t gezellait žain Pauch ze vol-

III. Nhd. Übersetzung:

1. Ein gewisser Mensch hat gehabt zwei Söhne. 2. Der Jüngere zwischen (= unter) ihnen hat gejeihen (= gesprochen) dem Vater: Vater! Gib mir den Teil, der mir gehört! 3. Und der hat zerteilt das Vermögen. 4. Und wenige Tage nachdem hat der jüngere Sohn alles zueinanderbeklaubt (= zusammengelesen) und hat sich in (ein) weites (= entferntes) Land begeben. 5. Und er hat verbracht (= durchgebracht) sein Vermögen mit dem argen (= liederlichen) Leben. 6a. Nachdem er alles verbracht gehabt hat, ist in demselben Land großer Hunger (= Hungersnot) entstanden. 6. Er hat angefangen große Not zu leiden und ist geran-

Primarni zapisi govora. (vir: Lessiak, Die deutsche Mundart von Zarz)

sta ugotovila, da so določene skupine prebivalcev v tem času za sporazumevanje poleg prvotnega soriškega narečnega govora uporabljale tudi že nekatere novejšje oblike govora, ki sta jih poimenovala kot *Hubner Deutsch* kamor bi lahko šteli dajnarsko (*drfaško*) govorico, *Hubner Mischsprache*, govorico z mešanico nemških in slovenskih besed, ter *Zarzer Slowenisch*, govorico, ki bi jo lahko enačili z današnjim selškim narečjem,⁴² ki je bilo takrat značilno za celotno Selško dolino. Podrobneje je to ilustriramo s primeri na sliki zgoraj.

Stavek, ki se v slovenskem jeziku glasi *Smo trudni in žejni*, bi v nemščini (nem. *Hochdeutsch*) zapisali: *Wir sind müde und durstig*, v dajnarski govorici (nem. *Hubner Deutsch*): *Biŕ žem miade n (žaen) durštik(h)*, v dajnarski mešani govorici (nem. *Hubner Mischsprache*): *Me sma miade pa (sma) durštik(h)*, v današnjem selškem narečju (nem. *Zarzer Slowenisch*): *Pa sma zmatran pa žeien*.

Omenjene različne kategorije kažejo, kako se je jezik zaradi različnih družbenih vplivov v začetku 20. stoletja razvijal, pri čemer je na omenjene spremembe zagotovo v največji meri vplivala večja govorna zastopanost slovenščine zaradi ustanovitve slovenske šole, ki je povzročila, da so v prvotni govor v vedno večji meri začele vstopati slovenske besede.

42 Smole, Slovenska narečja, str. 1–5.

Kronološko sosledje razvoja tako nakazuje, da je bil govor ob naselitvi najverjetneje zelo homogen in v največji meri podoben *Altpustertaler gutu*, ki so ga za sporazumevanje uporabljali prebivalci v zgornjem delu Pustriške doline v okolici Innichena, od kjer so se naselili v Sorico. Domnevamo lahko tudi, da se je govor v kasnejši dobi po naselitvi tekom srednjeveškega in novoveškega obdobja na območju soriške župe ohranjal in se s širjenjem prebivalstva⁴³ širil tudi izven tega območja, predvsem na njena mejna območja, kot so Podlonk, Zali Log, Podporezen in Davča. Vendar tam govorci niso bili več v večini, zato se je soriški govor tu začel mešati z večinskim slovenskim govorom in se do danes, zaradi premajhnega števila govorcev v teh skupnosti, ni ohranil oziroma so se ohranili zgolj fragmenti v obliki posameznih besednih zvez.

Do največjih sprememb v kontinuiteti tako pride z ustanovitvijo šole v Sorici in s postopnim vpeljevanjem slovenskega jezika v družbeno ter upravno-administrativno strukturo. Šola je bila v Sorici v stavbi nekdanje mežnarije ustanovljena leta 1852. Leta 1890 so začeli graditi novo stavbo, v katero so se učenci preselili v letu 1892. Z ustanovitvijo šole so učenci kot osnovni jezik sporazumevanja začeli uporabljati slovenščino. Soriški narečni govor je tako najverjetneje najprej začel izginjati v Sorici in okoliških zaselkih, kjer je bilo locirano šolsko poslopje. Kasneje, z novimi generacijami šolskih otrok tudi v Zabrdi, je jezik začel izginjati še v preostalih podratitovških vaseh, kjer se je zaradi manjšega števila prebivalcev tudi vse težje ohranjal.

Najdlje se je narečni govor ohranil v vasi Spodnje Danje, ki je geografsko nekoliko ločena od drugih vasi. V vasi je bilo glede na druga območja tudi večje število prebivalcev, prav tako pa so hiše tu tesno nanizane druga ob drugi, kar je omogočalo homogenost in tesno povezanost ljudi. Omenjeno je tako nudilo najboljšo možnost za ohranjanje jezika. Tako ni naključje, da se je soriški narečni govor do danes ohranil v obliki dajmarske govorice »drfaš merlat« (nem. *Hubner Deutsch*), ki jo najstarejši prebivalci v vasi⁴⁴ ohranjajo še danes.

Nekdanja sorodna nemška govorna območja v okolici

Rut

Med še danes delno ohranjeno in dobro dokumentirano nekdanje nemško govorno območje, ki meji na soriško, umeščamo območje Ruta ter sosednjih vasi v zgornji Baški grapi.

Tako imenovani rutarski narečni govor (nem. *Deutschruter Mundart*) je zaradi podobne zgodovinske osnove naselitve, kot je bila v Sorici, v marsičem podoben soriškemu govoru,⁴⁵ kar potrjuje skupni slovar *Soriškega in rutarskega*

⁴³ Markelj, Kolonizacija zgornjega dela Selške doline, str. 25–51.

⁴⁴ V obliki hišne govorice tudi na območjih Železnikov, Sorice, Raven v Bohinju, kamor so jo zanesli prebivalci Spodnjih Danj s preseljevanjem.

⁴⁵ Kranzmayer, Lessiak, *Wörterbuch*, str. 7–24.

narečnega govora. Območje Ruta in Sorice so v 13. stol. naselili prebivalci iz Pustriške doline, pri čemer pa so ozemlje Sorice v času škofa Emiha naselili naseljenci teritorija freisinške fevdalne posesti z območja Innichena in bližnje okolice. Območje Ruta pa so naselili naseljenci fevdalnih posesti, ki so jih v pustriški dolini v času Bertolda V. imeli v lasti meransko-andeški grofje, katerih posestva so se nahajala vzhodno od freisinških. Različen primarni izvor naseljencev in kasnejši sekundarni razvoj obeh območij, ki sta navkljub relativni geografski bližini upravno in teritorialno več stoletij spadali pod različna fevdalna gospostva, je imel posledično vpliv tudi na razvoj govora obeh območij.

V največji meri so se nam podatki o rutarskem narečju do danes ohranili na podlagi zapisov Kranzmayerja in Lessiaka.⁴⁶ Številčno se je besed rutarskega narečnega govora, gledano na zapise v slovarju, ohranilo manj kot za soriško narečje, kar raziskovalca pripisujeta starejši naselitvi in manjšemu naselitvenemu in populacijskemu območju, kjer se je jezik ohranjal.

Danes na podlagi *Karte slovenskih narečij*⁴⁷ lahko vidimo, da govorno območje spada pod tako imenovano rovtarsko narečno skupino oziroma baško podnarečje.

Nemški Rovt

Naselitvi območja Nemškega Rovta v Bohinju je moč slediti do leta 1287, ko so briksenški škofje, takratni fevdalni lastniki posesti na širšem območju Bleda in Bohinja ter območij na Tirolskem, tako v Pustriški dolini kot na območju Brixna, na to območje naselili svoje podložnike.⁴⁸ Soroden čas naselitve in bližina Sorice in Ruta upravičeno kaže na določene zgodovinske vzporednice med območji ter posledično na možnost določitve specifičnega narečnega govora. Na podlagi analize današnjega govora, ki se uvršča v gorenjsko narečno skupino,⁴⁹ je jasno, da nemškega narečnega govora tu ni več, kar pa še ne pomeni, da ta v preteklosti ni obstajal. Jasnih podatkov o tem sicer ni. Kolikor se na tej točki sklicujemo na predhodne raziskovalce, predvsem Bauma, ki se je sistematično ukvarjal z zgodovino in razumevanjem srednjeveške naselitvene slike nekdanjih nemških jezikovnih otokov v Furlaniji in na Kranjskem, vidimo, da specifičnega govora za to območje v svojih delih ni izpostavil. Pomembno pri tovrstnem raziskovanju je tudi upoštevanje dejstva, da gre v primeru Nemškega Rovta za majhno območje zgolj ene vasi, ki pa je bila tekom stoletij tesno povezana z drugimi v Bohinjski dolini, katerih naselitvena slika pa je drugačna. Omenjeno zagotovo v večji meri vpliva na ohranjanje morebitnega specifičnega govora v tovrstnih skupnostih. O obstoju specifičnega narečnega govora (glede primerjave z drugimi v okolici) je smiselno domnevati, a ga ob odsotnosti jasnejših podatkov ni mogoče potrditi.

46 V manjši meri pa tudi na podlagi drugih raziskovalcev (gl. poglavje: Analiza virov prve omembe in dosedanja raziskovalci).

47 Karta slovenskih narečij.

48 Baum, *Deutsche und Slowenen in Krain*, str. 5–151.

49 Karta slovenskih narečij.

Bitnje (območje nekdanje bavarske župe)

V srednjem veku je na loških tleh poleg soriškega narečnega govora zagotovo obstajalo še več območij, kjer so se ljudje v večini sporazumevali v germanskem oziroma nemškem jeziku. Na to jasno kaže že omenjena notica ljubljanskega škofa Hrena, ki poleg obstoja germanskega jezika v Sorici, v delu »*et tibi constituit pagos Feuchting et Zayrn, ubi adhuc hodie germanicam linguam callent Coloni*« da vedeti, da je bil germanski govor leta 1283 značilen tudi za območje Bitenj (nem. *Feuchting*). Da je bilo ozemlje Soriškega polja med Škofjo Loko in Stražiščem tudi naselitveno območje freisinških škofov, navaja že Blaznik,⁵⁰ pri čemer je na podlagi ohranjenih virov težko določiti ožje geografsko območje, od kod so naseljenci prišli. Najbolj jasen indic nam da poimenovanje območja v freisinških urbarjih za loško ozemlje. Tu vidimo, da se za območje uporablja izraz bavarska župa (lat. *Officio Bawarorum*), njeno območje se je geografsko razprostiralo od Škofje Loke do Kranja in reke Save.

Narečni govor se je tu med naseljenci in njihovimi potomci ohranjal po ustnem izročilu.⁵¹ Med najpomembnejši vir, ki omenja govor, sodi vir iz 17. stoletja, ki se nam je ohranil v knjigi *Slava vojvodine Kranjske*. Ta razkriva, da je bil na območju v tistem času še vedno prisoten mešani nemško-slovenski govor, ki je bil težko razumljiv, tako nemškemu kot slovenskemu govorcu.⁵²

Domnevamo lahko, da se je prvotno nemški govor v večji meri začel umikati takratni slovenščini, kar se kaže v spajanju besed in nastanku mešane govorice, kar v svojem delu opisuje Valvasor. Po vsej verjetnosti se narečje v večji meri do začetka 20. stol. ni ohranilo, saj bi ga v nasprotnem primeru jezikoslovci tistega časa v večji meri povzeli in analizirali, tako kot so sorodna nemška jezikovna območja v okolici. Ob odsotnosti tovrstnih virov tako tudi v današnjem času ne moremo jasno rekonstruirati, od kod je bil govor prenesen, kako se je razvijal in ali je oblikoval kakšne posebnosti.

Nadaljnje odgovore o nekdanjih govornih posebnostih območja bi nam neposredno lahko podali še do danes ohranjeni nekateri sekundarni viri. To so ohranjena ledinska imena, starejši fevdalni zapisi sodnih listin, ohranjena hišna imena, priimki ter do neke mere geografska imena, ki odstirajo indicice o nekdanjem življenju na tem območju, prek katerih bi iskali podobnosti s sorodnimi govornimi območji, na podlagi katerih bi lahko natančneje razumeli naselitveno sliko območja, iz katere bi vlekli vzporednice tudi za razumevanje narečnega govora.

V današnjem času na podlagi *Karte slovenskih narečij*, ki jo je izdelal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, spada tukajšnji govor v rovtarsko narečno skupino oziroma natančneje pod škofjeloško narečje.

50 Blaznik, Škofja Loka, str. 1–80.

51 Ljudje na podeželju so bili nepismeni, zato govor ni bil nikoli zapisan.

52 Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*.

Območje nekdanje koroške župe

Ker se je pokazalo, da se je z naseljenci na loško območje v primeru Sorice in Bitenj zanesel tudi govor iz njihovega matičnega območja, je smiselno sklepati, da bi omenjeno značilnost lahko pripisali še enemu tovrstnemu območju, ki se je raztezalo na predelu koroške župe (lat. *Officium Karinthianorum*) na hribovitih predelih južno od Škofje Loke.

Raziskava je do te točke pokazala, da je za razumevanje in konstrukcijo nekdanjega govora med najpomembnejšimi podatki, ki kaže na izvor naseljencev, saj nam neposredno pokaže na primernem govoru, iz katerega lahko kronološko gradimo podatke o njegovem obstoju in razvoju. V primeru ugotavljanja prisotnosti morebitnega nemškega govora na območju koroške župe je ob odsotnosti jasnih podatkov o naselitvi težko sklepati. Na podlagi Blaznikove analize naselitve⁵³ vemo, da ime župe tudi v tem primeru najverjetneje kaže na izvor naseljencev nekje s področja Koroške; to pa je širok geografski prostor. Freisinški škofje so na Koroškem sicer imeli svoje posesti na območju Maria Wörth (slo. *Otok*), St. Peter in Holz - Lendorf pri Špitalu in Obervellach (slo. *Zgornja Bela*), pri čemer ni znano, iz katere posesti so naseljenci prišli na loško območje. Podobno kot v primeru Bitenj tudi tu brez določitve izvora ne moremo določiti primarnega govora ali kasnejšega razvoja, pri čemer za omenjeno področje tudi nimamo ohranjenih jasnejših arhivskih virov. V tem primeru bi zagotovo pomagala opredelitev matičnega ozemlja naseljencev, ki bi odstrla tudi razumevanje govorne strukture, do takrat pa je obstoj morebitnega nemškega govora na tem območju lahko le realna domneva, utemeljena na primerjalni analizi razvoja sorodnih govornih območij v okolici, pri čemer nemško govorno območje na Koroškem ni bilo tako enotno kot na Bavarskem ali Tirolskem, ampak je bilo dvojezično.

Zaključek

Ob tirolski naselitvi v zgornji del Selške doline ob koncu 13. stol. se je tod zanesel tudi stari pustriški narečni govor, ki so ga za sporazumevanje uporabljali v Innichenu in okolici. Omenjeni govor se je v Sorici in okolici ohranjal, v teku stoletij razvijal ter postal osnovno sredstvo komunikacije med prebivalci, s čimer je začel presegati okvire narečnega govora in začel graditi svoje jezikovne posebnosti.

Analiza nastanka in razvoja soriškega narečja nam ob pomoči naselitvene primerjave odstira pogled na možnost obstoja, nastanka in razvoja še nekaterih drugih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v njegovi bližnji okolici.

53 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 1–80.

Zahvala

Za pripravo članka se zahvaljujema Borisu Jensterlu, domačinu iz Sorice, ter drugim informatorjem iz širšega škofjeloškega območja, Baške grape in Bohinja,⁵⁴ Luisu Thomasu Praderju iz Združenja nemških jezikovnih otokov v Italiji ter IKGS Inštitutu iz Münchna (*Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas an der LMU München*) za dostop do arhivskega gradiva in knjižnih zbirk.

VIRI:

Ustni viri:

Tomo Černe, Spodnje Danje, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Frančiška Čufer, Spodnje Danje, 25. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Ivan Egart, Železniki, 8. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Ivanka Egart, Železniki, 8. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Julka Gasser, Železniki, 3. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Marija Čufer, Ravne v Bohinju, 18.8. 2020 in 30. 8. 2020. Posnetka hrani avtor.
Marjan Čufer, Ravne v Bohinju, 18.8. 2020 in 30. 8. 2020. Posnetka hrani avtor.
Minka Taler, Spodnje Danje, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Minka Žbontar, Železniki, 3. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Danica Pintar, Sorica, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.

Spletni viri:

Fran/SSKJ, Spletna izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, iskani niz za termin dialekt. Pridobljeno 12. 5. 2020. Dostopno na https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=*dialekt.
Fran/SSKJ, Spletna izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, iskani niz za termin jezik. Pridobljeno 12. 5. 2020. Dostopno na https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=*jezik.
Karta slovenskih narečij dialektološke sekcije ISJFR ZRC SAZU. Pridobljeno 12.12.2020. Dostopno na https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf.
Pohl, Heinz Dieter: Slowenisch-deutscher Sprachkontakt – gezeigt an der Sprachinsel Zarz im Vergleich mit Kärnten. Mednarodni simpozij Deutsche Sprachminderheiten im östlichen Europa : Nemške jezikovne manjšine v vzhodnoevropskih regijah (21.–23. 6. 2018). Ljubljana, Maribor, Kočevje : 2018. str. 1–8. Dostopno na http://members.chello.at/heinz.pohl/Sprachkontakt_Zarz.pdf.

LITERATURA:

Baum, Wilhelm: *Deutsche und Slowenen in Krain : eine historische Betrachtung*. Klagenfurt : Carintia, 1981, 247 str.
Bergmann, Hubert: Randstücke – slowenisches dialektales Material im Belegarchiv zum Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). V: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, str. 83–100 (Obdobja. Metode in zvrsti ; 26).
Bergmann, Hubert: Slovensko v *Slovarju bavarskih narečij v Avstriji in njegovem arhivu*. V: *Historični seminar* 8, Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str. 81–101.
Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Selške doline*. Ljubljana : Leonova družba, 1928, 118 str.
Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : 973–1803*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

⁵⁴ Gl. poglavje: Ustni viri.

- Bogataj, Franci; Bogataj, Andrej: Štalca, stara naselbina, vetrne peči in železo. V: *Železne niti : zbornik Selske doline* 10, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2013, str. 185–194.
- Brank, Rajko: Villa rustica pri Žabnici. V: *Loški razgledi* 18, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1971, str. 71–73.
- Brednich, Wilhelm Rolf: Deutsche Volksdichtung aus Zarz und Deuchruth. V: *Carinthia 1 : geschichtliche und volkskundliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens* 156, Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1966, str. 109–125.
- Czoernig von Czernhausen, Karl Freiherr: Die deutsche Sprachinsel Zarz in Krain. V: *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins* Bund VII, München : In Commission der J. Lindauer'schen Buchhandlung, 1876, str. 163–176.
- Czoernig von Czernhausen, Karl Freiherr: *Die deutsche Sprachinseln im Süden des geschlossenen deutschen Sprachgebietes in ihren gegenwärtigen Zustände*. Klagenfurt : Commissionsverlag von I. v. Kleinmayr, 1889, str. 24.
- Elze, Theodor: Gotsche und die Gotschewer : Eine Skitze. V: *Jahresheft des Vereines krainischen Landes-Museums* 3, Laibach : Ignaz Kleinmayer und Fedor Baumberg, 1861, str. 1– 66.
- Gehre, Friedrich Moritz: *Die deutsche Sprachinseln in Oesterreich (1886)*. [Dunaj] : Kessinger Publishing LLC, 2010, 68 str.
- Geyer, Ingeborg: Zur Sprachentwicklung der im Mittelalter von Österreich aus besiedelten Sprachinseln Zarz/Sorica und Gottschee/Kocevje in Krain (Slowenien). V: *Deutsch und die Umgangssprachen der Habsburgermonarchie*, Dunaj : Polnische Akademie der Wissenschaft, Wissenschaftliches Zentrum in Wien, 2014, str. 111–120.
- Geyer, Ingeborg: Zur Sprache der Sprachinseln Zarz/Sorica und Gottschee/Kočevje in Krain (Slowenien) im Überblick. V: *Der Schlern : Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde* 94, Bozen : Verlagsanstalt Athesia, 2020, str. 55–64.
- Hammarström, Harald; Forkel, Robert; Haspelmath, Martin: „South Bavarian“. V: *Glottolog* 3, 0., Jena : Max Planck Institute for the Science of Human History, 2017, str. 55–77.
- Hornung, Maria: Die von Osttirol und Oberkärnten aus besiedelten deutschen Sprachinseln in Karnien und Krain. V: *Carinthia 1 : geschichtliche und volkskundliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens* 181, Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1991, str. 157–172.
- Jellouschek, Anton: Beiträge zur Topologie und Geschichte von Lack. V: *Mitteilungen des historischen Vereines für Krain* 11, št. 1, Laibach : Ignaz Kleinmayer und Fedor Baumberg, 1856, str. 45–47.
- Kejžar, Ivan: *Atlas soriška ledinska imena*. Škofja Loka : samozal., Ivan Kejžar, 2013 (148 str.).
- Kostial, Johannes: Deutschruth. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 12, Gotha : Perthes, 1913, str. 88–92.
- Kranzmayer, Eberhardt: Die Sprachaltertümer in den Mundarten der Tiroler Hochtäler. V: *Zeitschrift für Mundartforschung* 27, [št.]3, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1960, str. 160–192.
- Kranzmayer, Eberhard; Lessiak, Primus: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1983, 193 str.
- Kühebacher, Egon: *Dialektgeographie des oberen Pustertales : doktorska disertacija*. Innsbruck : Univerza v Innsbrucku, 1958, 241 str.
- Lessiak, Primus; Kranzmayer, Eberhard: *Die deutsche mundart von Zarz in Oberkrein. A. Grammatik*. Weimar: Verlag Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1944, 219 str.
- Lessiak, Primus: Die deutsche Sprachinsel Zarz-Deutschruth an der krainisch-küstenländischen Grenze. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 4, Gotha : Justus Perthes, 1905, str. 176.
- Lessiak, Primus: Zwei deutsche Sprachinseln in Friaul : Bladen und die Zahre. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 13, Gotha : Justus Perthes, 1914, str. 132–137.

- Marin, Anja: *Hišna imena v Spodnji in Zgornji Sorici* : magistrsko delo. Maribor : [A. Marin], 2015, 64 str.
- Markelj, Miha: Arheološka podoba Selške doline : pomembnejša najdišča in najdbe Selške doline med halštatom in visokim srednjim vekom. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 10, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2013, str. 195–207.
- Markelj, Miha; Jensterle, Boris; Hoffman, Andrew D.: Nekdanje soriško narečje – dajmarska govorica, „drfaška špraha“. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 17, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2020, str. 181–197.
- Markelj, Miha: *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selške doline : primer razvoja posestne in populacijske strukture tirolske naselitve iz konca 13. stoletja : doktorska disertacija*. Koper : [M. Markelj], 2019, 354 str.
- Naglič, Miha: Zakaj ni več »u milu po moku« – v mlin po moku? V: *Gorenjski glas* 44, štev. 56 (19. julija 1991), Kranj : Časopisno podjetje Gorenjski glas, 1991, str. 5–6.
- Pfeifer, Peter: Die mittelhochdeutschen Umlauts-e der südbairischen Mundart des Reggelberges. V: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 52, Halle/Saale : M. Niemeyer, 1928, str. 20–36.
- Pleterski, Andrej: Kremplnov hrib nad Hosto. V: *Enciklopedija Slovenije* 16, Ljubljana : Mladinska knjiga, 2002, str. 114.
- Samide, Irena: Slovenski doktorji filozofije s področja germanistike na dunajski univerzi. V: *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 141–147.
- Schatz, Josef: *Die tirolische Mundart (mit einer Karte)*. Innsbruck : Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, 1903, str. 1–94 (*Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* ; 3/47).
- Schwarz, Ernst: Die letzte deutsche Mundart in Krain (Zarz). V: *Zeitschrift für Mundartforschung* 21, [št.] 1, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1952, str. 34–43.
- Smole, Vera: Slovenska narečja. V: *Enciklopedija Slovenije* 12, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998, str. 1–5.
- Škofič, Jožica: Slovensko-nemški stik v govoru Sorice na Gorenjskem = Slowenisch-deutscher Kontakt im Dialekt von Sorica (Zarz) in Oberkrain. V: *Akten der 10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie in Klagenfurt* 19.–22. september 2007, Wien : Praesens, [med 2010 in 2011], str. 389–399.
- Štukl, Jože: Poznoantični depo s Puštala nad Trnjem. V: *Arheološki vestnik* 55, štev. 1, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Založba ZRC, 2004, str. 415–427.
- Tschinkel, Walter: *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*. Dunaj : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, 538 str.
- Valvasor, Janez, Vajkard: *Die Ehre des Herzogthums Crain, das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses* Laybach : zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Volk, Viktor: Karnijske Alpe in Karnija. V: *Planinski vestnik* 11, Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1962, str. 593–608.
- Wutte, Martin: Die sprachlichen Verhältnisse in Krain. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 8, Gotha : Justus Perthes, 1909, str. 12–22.

Summary

Sorica dialect / Zarzer(ische) Mundart (German)

The origin and development of speech as part of a study of the settlement of former German-speaking areas in and around Škofja Loka

With the aid of the known history of the upper part of the Selca valley and the wider Škofja Loka area, the article shows the development of the little-known Sorica dialect and highlights some key facts about the remaining German-speaking islands in Škofja Loka and its surroundings.

A careful review of the literature and archival sources known to date, and information from informants in the field, highlights the most important researchers and their work, as well as the results that form the basis for monitoring and developing the speech and understanding it today. The wider social significance of the Sorica dialect is also shown, for which both a grammar and a dictionary were also created, which is why it is an interesting linguistic peculiarity within the wider Slovene-speaking area. Through knowledge of the Sorica dialect, the data give us the opportunity to understand the origin and to have knowledge of the existence of other related German-speaking islands in the vicinity, since the research also gives us direct insight into understanding the specific picture of the existence of different speech areas formed over the centuries in the wider Škofja Loka territory and in its immediate vicinity.